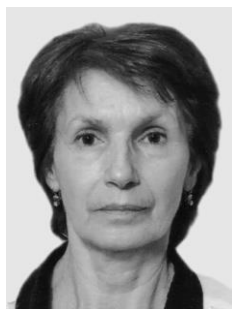

УДК 025.4.036-027.522:37(043.5)

Світлана Коваленко,
науковий співробітник
Державної науково-педагогічної бібліотеки
України імені В. О. Сухомлинського

Бібліографічна зведена база даних дисертацій — складова інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу

Статтю присвячено питанням створення бібліографічної зведеної бази даних дисертацій з питань освіти, педагогіки і психології в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: дисертації, зведені каталоги, зведені бази даних, електронні каталоги, авторитетні файли, освіта, педагогіка, психологія, інтегрований галузевий інформаційний ресурс, ІПР, освітянські бібліотеки, ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського.

Виходячи з "Концепції створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського", ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського спільно з провідними освітянськими бібліотеками розпочала формування інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу (ІПР) у традиційній та електронній формі, а також забезпечення вільного й багатоаспектного доступу до нього.

Інтеграційні процеси, які відбуваються у світі, викликають розуміння того, що бібліотеки не можуть існувати ізольовано одна від іншої, виконуючи при цьому все складніші завдання. Інтеграційні процеси впливають також на форми міжбібліотечної взаємодії і характер відносин взаємодіючих суб'єктів.

Жодна книгозбірня не має можливості отримувати всі документи, які зацікавлять її користувачів, тож у фонді конкретної вони не завжди можуть знайти необхідний матеріал. Вихід із такого становища — кооперування зусиль бібліотек. І передусім це стосується обслуговування читачів. У зв'язку із зазначеним у межах виконання планових наукових досліджень і здійснення науково-дослідної роботи (НДР) "Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського" (науковий керівник — П. Рогова, кандидат історичних наук, директор ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського) у 2012 р. розпочато створення бібліографічної зведеної бази даних дисертацій з питань освіти, педагогіки та психології (ЗвБД дисертацій).

Метою статті є відображення формування інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в електронній формі та надання до нього вільного й багатоаспектного доступу для інформаційного забезпечення інноваційного розвитку вітчизняної освіти, педагогічної та психологічної науки й практики; завданням є інформативність роботи з акумулювання дисертацій з питань педагогіки та психології в одному місці, зокрема у зведеній базі даних дисертацій, яка створена на базі ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського — головному координаційному центрі мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України — для спрощеного доступу до них насамперед віддалених користувачів. Ак-

туальність публікації зумовлюється актуальністю для науковців, пошукувачів, дисертантів, практичних педагогів інформації, що міститься у дисертаційних дослідженнях, а також її відсутністю на сайтах установ.

Дисертація містить висунуті автором для прилюдного захисту науково обґрунтовані теоретичні або експериментальні результати, наукові положення, характеризується єдністю змісту та свідчить про особистий внесок здобувача в науку. Саме виходячи з цього, а також враховуючи велике значення досягнень для суспільства педагогічної та психологічної науки, фахівцями ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського було прийнято рішення про створення ЗвБД дисертацій з питань освіти, педагогіки та психології.

За допомогою сигл ідентифікації (умовних позначок) у зведених каталогах зазначається, у фонді якої бібліотеки зберігається та чи інша дисертація.

Їхня зведена база даних створена шляхом акумулювання бібліографічних записів (БЗ) дисертацій, що зберігаються в освітянських бібліотеках — учасницях Проекту створення мережевого ІПР.

Метою створення ЗвБД дисертацій були такі фактори:

— об'єднати зусилля освітянських бібліотек — учасниць Проекту створення ІПР на засадах партнерства і кооперації;

— досягти якісно нового рівня повноти й оперативності задоволення інформаційних потреб користувачів різних категорій за рахунок надання їм об'єднаних інформаційних ресурсів, акумульованих у бібліотеках галузі, і засобів пошуку з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для вирішення наукових, управлінських, виробничих, соціальних та інших завдань;

— скоротити сумарні фінансові, трудові та матеріальні витрати бібліотек на створення та підтримку ІПР та автоматизацію бібліотечних процесів.

Практично основна мета ЗвБД дисертацій реалізовується за допомогою розв'язання таких завдань:

— організаційно-технологічне забезпечення створення, підтримання і керування інтегрованим електронним інформаційним ресурсом дисертацій галузевої тематики для спрощеного пошуку й добору інформації, необхідної для наукової, практичної, навчальної чи іншої діяльності;

— поліпшення якості створених інформаційних ресурсів бібліотек за рахунок забезпечення уніфікованого підходу до оформлення бібліографічних записів;

— надання користувачам комплексу бібліотечно-інформаційних послуг, що забезпечують ефективне використання ІПР дисертацій;

— реалізація вільного і багатоаспектного доступу до ЗвБД дисертацій віддаленим користувачам через веб-портал ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського за адресою <http://dnpb.gov.ua>;

— реалізація механізму міжбібліотечного обміну даними шляхом запозичення БЗ бібліотеками — учасниками Проекту;

— скорочення дублювання в роботі бібліотек завдяки електронній каталогізації за рахунок одноразового введення інформації та багаторазового і багатофункціонального взаємодикористання.

Згідно з "Положенням про бібліографічну Зведену базу даних дисертацій з питань освіти, педагогіки та психології" [5] ЗвБД дисертацій створюється за принципами:

— рівноправності усіх учасників Проекту: вони мають рівні права та обов'язки;

— відкритості Проекту: до нього можуть приєднатися учасники — будь-яка бібліотека, готова дотримуватися правил Проекту.

Засновником і координатором ЗвБД дисертацій є ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського. Відповідно БЗ дисертацій її електронного каталогу (ЕК) стали ядром ЗвБД дисертацій. Як головний координатор Проекту, провідна вітчизняна освітянська бібліотека має такі права та обов'язки:

— створення, підтримання та розвиток програмного, апаратного і технологічного забезпечення ЗвБД дисертацій;

— надання доступу до інформаційних ресурсів;

— поточне управління діяльністю ЗвБД дисертацій (зокрема укладення договорів з бібліотеками);

— методичне підтримання учасників ЗвБД дисертацій.

Звідси випливають й основні завдання ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського, а саме:

— збирання в електронному вигляді БЗ, які надходять від бібліотек — учасниць проекту;

— остаточне доопрацювання й коригування у разі необхідності отриманих БЗ, введення їх у ЗвБД дисертацій;

— адміністрування, резервне копіювання, зберігання й актуалізація ЗвБД дисертацій;

— надання користувачам можливості пошуку у ЗвБД дисертацій за основними бібліотечними атрибутами;

— просування й рекламування інформаційного ресурсу;

— навчання співробітників бібліотек — учасниць Проекту, надання консультативної допомоги.

Відповідно до "Положення про бібліографічну Зведену базу даних дисертацій із питань освіти, педагогіки та психології" бібліотекам — учасницям Проекту надаються такі права:

— користуватися сервісом пошуку у ЗвБД дисертацій;

— користуватися сервісом запозичення — отримувати БЗ дисертацій у терміни та з якістю, що відповідають вимогам Проекту;

— використовувати без зміни або редагувати отримані в рамках Проекту БЗ для формування власних баз даних, призначених для обслуговування користувачів і виконання внутрішніх робіт бібліотеки, яка бере участь у формуванні ЗвБД дисертацій;

— отримувати нормативно-інструктивні, організаційно-технологічні та методичні документи і консультативну допомогу від ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського з питань, пов'язаних із формуванням ЗвБД дисертацій;

— подавати на розгляд ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського пропозиції щодо поліпшення зазначеної спільної діяльності.

Участь у Проекті здійснюється на основі договору про науково-інформаційне співробітництво та додаткової до нього угоди про науково-інформаційне співробітництво щодо створення ЗвБД дисертацій, які укладаються з ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського.

Галузі застосування ЗвБД дисертацій — це довідково-інформаційне обслуговування різних категорій користувачів, а також міжбібліотечне співробітництво, вона виконує фондодображувальну, інформаційно-пошукову, довідкову, інтеграційну та кумулятивну функції. У ній об'єднуються дисертації з питань освіти, педагогіки, психології та суміжних дисциплін, переважно гуманітарних, які певним чином стосуються проблем освіти. Результатом роботи стало відображення галузевої інформації про захищені дисертації в одному місці та спрощення доступу до неї в режимі он-лайн за допомогою стандартних засобів Інтернету, насамперед для віддалених користувачів завдяки створенню єдиного вікна доступу через портал ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського.

Своєчасність цього проекту зумовлюється актуальністю уміщеної в дисертаційних дослідженнях інформації для науковців, аспірантів, пошукувачів, практичних педагогів, усіх, хто цікавиться науковими дослідженнями педагогічної та психологічної тематики.

Необхідною умовою участі в Проекті ЗвБД дисертацій є:

— існування в кожній бібліотеці-учасниці власного електронного каталогу;

— дотримання єдиних стандартів на створення бібліографічних записів для уніфікування процесів опрацювання документів і поповнення баз даних, що уможливить підтримання єдиного корпоративного стандарту подання даних;

— підключення бібліотеки-учасниці ЗвБД до Інтернету.

На першому етапі роботи до проекту приєдналися бібліотеки наукових установ НАПН України, передусім ті, що вже створили електронні каталоги та для організації ЕК використовують програмне забезпечення САБ "ІРБІС": Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих; Інституту професійно-технічної освіти; Інституту психології імені Г. С. Костюка.

Цей вибір обумовлювався насамперед тим, що в названих бібліотеках зосереджено значну частину дисертацій, захищених в установах НАПН України, науковці яких у першу чергу потребують такої інформації; до того ж усі вони розміщені у Києві й співробітництво з ними (надто на початковому етапі створення ЗвБД дисертацій) було найдоступнішим. У фондах наукових книгозбірень НАПН України зберігається понад 2200 примірників дисертацій, які відображаються в ЕК. Бібліотеки підключено до Інтернету, але ЕК кожної з них залишається недоступним для віддалених користувачів, оскільки відповідну інформацію не представлено на сайтах установ. З цими трьома науковими установами НАПН України ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського уклала договори про науково-інформаційне співробітництво й додаткові угоди щодо створення ЗвБД дисертацій.

У 2013 р. до проекту почали активно приєднуватись бібліотеки ВНЗ із різних регіонів України. На сьогодні у його реалізації уже беруть участь вісім вищих навчальних закладів: Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Республіканський вищий навчальний заклад "Кримський інженерно-педагогічний університет", Маріупольський державний університет, Республіканський вищий навчальний заклад "Кримський гуманітарний університет" (м. Ялта), Житомирський державний університет імені Івана Франка. З ними укладено договори про співпрацю. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Українська інженерно-педагогічна

академія (м. Харків) та Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського надіслали БЗ дисертацій до ЗвБД.

Для уніфікування створення бібліографічних записів дисертацій і уникнення помилок у майбутньому фахівці відділу наукового опрацювання документів і організації каталогів ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського розробили інструкцію "Створення бібліографічних записів для зведеної бази даних дисертацій" [10], у якій визначено набір полів і підполів та правила їхнього заповнення для організації й ведення зведеної бази даних (БД) дисертацій у модулі "Каталогізатор" САБ "ІРБІС". Вона призначається для бібліотек — учасниць створення зведеної БД дисертацій, представлених на будь-яких носіях (паперових або електронних). Також було розроблено інструкцію "Обмін бібліографічними записами документів для створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу на засадах кооперування", яка регламентує технологічний процес використання FTP-сервера (File Transport Protocol) для здійснення обміну БЗ з ЕК, створених на базі Системи автоматизації бібліотек "ІРБІС" (САБ "ІРБІС") [4].

Ці документи про ЗвБД дисертацій було розіслано всім бібліотекам-учасницям для опрацювання й подальшого використання в роботі. Крім того, для фахівців деяких із них було проведено навчання, їм також надавались консультації зі створення БЗ дисертацій.

У рамках методичної допомоги бібліотекам-учасницям і для полегшення їхньої роботи в процесі створення БЗ дисертацій, ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського в разі потреби забезпечує їх необхідною нормативною, інструктивною та методичною документацією, планує також передати до них словники, вже створені фахівцями ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського. Це, зокрема, "Коди найменувань спеціальностей ВАК", авторитетні файли "Колективні автори", "Індивідуальні автори", в майбутньому — АФ "Предметні заголовки" тощо.

Крім того, фахівці ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського розробили сигли бібліотек мережі для їхньої ідентифікації в електронному режимі, які визначено для різних видів освітянських бібліотек. Зокрема, *V000* ідентифікує бібліотеки наукових установ НАПН України. Згідно з інструкцією "Створення бібліографічних записів для зведеної бази даних дисертацій" під час внесення даних у поле 902 "Тримач документа" заповнення підполів "Назва організації" та "Сигли (національний код організації)" є обов'язковим.

Для координування заходів, пов'язаних з експортом БЗ дисертацій, у бібліотеках-учасницях було призначено відповідальних осіб за передавання даних, в обов'язки яких входить експортування БЗ дисертацій із дотриманням положень інструкції щодо обміну. При цьому за умови дотримання вимог інструкції щодо створення й імпортування записів у ЗвБД відбувається злиття БЗ однакових дисертацій із зазначенням усіх організацій — тримачів дисертацій.

Координує цю роботу ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського, де введено посаду адміністратора ЗвБД дисертацій, в обов'язки якого входить контроль якості БЗ [7; 8], а саме:

- перевірка імпортованих БЗ на наявність дублетних записів та, у разі необхідності, видалення їх;
- перевірка БЗ на відсутність інформації в обов'язкових для заповнення полях згідно з інструкцією "Створення бібліографічних записів для зведеної бази даних дисертацій"; особлива увага приділяється заповненню поля 902 "Тримач документа";
- конвертування імпортованих БЗ в ЗвБД дисертацій.

У ході роботи від бібліотек — учасниць Проекту станом на 10 жовтня 2013 року — часу подання статті отримано 5073 БЗ дисертацій, зокрема:

- від бібліотеки Інституту педагогічної освіти й освіти дорослих — 461 БЗ;
- від бібліотеки імені А. Ф. Залевської Інституту психології імені Г. С. Костюка — 707 БЗ;
- від бібліотеки Інституту професійно-технічної освіти — 38 БЗ;
- від Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка — 115 БЗ;
- від Республіканського вищого навчального закладу "Кримський гуманітарний університет" (м. Ялта) — 17 БЗ;
- від Житомирського державного університету імені Івана Франка — 10 БЗ;
- від Української інженерно-педагогічної академії (м. Харків) — 71 БЗ;
- від Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова — 3452 БЗ;
- від Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського — 202 БЗ.

Незважаючи на відсутність електронного каталогу, бібліотека Інституту вищої освіти НАПН України також надала перелік дисертацій, які зберігаються в її фондах, із питань педагогіки та психології в кількості 150. Їх було включено до ЗвБД дисертацій.

Після отримання БЗ і конвертування їх до робочої ЗвБД дисертацій, записи ретельно переглядалися, у разі необхідності доопрацьовувались і копіювалися до функціональної ЗвБД дисертацій, доступної для користувачів. У процесі створення ЗвБД дисертацій було виявлено такі типові недоліки, які найчастіше допускалися працівниками бібліотек — учасницями Проекту:

- не заповнювалося поле 606 "Предметна рубрика" або заповнювалося неправильно;
- не завжди заповнювалося поле 610 "Ненормовані ключові слова".

Ці елементи БЗ є головними вербальними пошуковими елементами для користувачів ЗвБД дисертацій, тому заповнення цих полів необхідно здійснювати щонайретельніше, використовуючи наявні методичні документи. Зараз ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського працює над створенням авторитетного файлу "Предметні заголовки". Після закінчення роботи його буде розіслано всім бібліотекам — учасницям Проекту для використання в роботі. На цьому етапі під час створення БЗ необхідно дотримуватись вимог інструкції "Створення бібліографічних записів для зведеної бази даних дисертацій".

На 10 вересня 2013 р. ЗвБД дисертацій містила понад 7750 бібліографічних записів.

Висновки. Інтегрування галузевих інформаційних ресурсів на засадах кооперування є надзвичайно актуальним. Зокрема, результатом роботи зі створення ЗвБД дисертацій стало відображення галузевої інформації про захищені дисертації в одному місці та спрощення доступу до неї в режимі он-лайн за допомогою стандартних засобів Інтернету, насамперед для віддалених користувачів завдяки єдиному вікно доступу через веб-портал ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського.

Бібліотеки — учасниці проекту створюють для читачів спільний інформаційний простір. Але отримавши можливість представити свої БЗ в Інтернет, їхні співробітники сповна усвідомили відповідальність за достовірність та якість своєї інформації.

Із розширенням кола учасників Проекту зростає кількість проблем, пов'язаних із реалізацією сумісності електронних каталогів, впровадженням сучасних технологій, забезпеченням внеску кожного учасника в ресурси загального користування (у нашому випадку — у ЗвБД дисертацій), які потрібно розв'язувати разом усім учасникам Проекту.

Проблема спільного використання інформаційних ресурсів залишається актуальною. На жаль, питання організації корпоративних каталогів недостатньо пророблено теоретично й методично, хоча вони мають велике практичне значення. Формування електронних ресурсів спричиняє виникнення нових інформаційних потреб у читачів і відкриває нові можливості для організації праці та обслуговування користувачів, тому робота з поповнення зведеної бази дисертацій із питань освіти, педагогіки та психології має тривати й надалі.

У перспективі планується підключення до Проекту інших ВНЗ України, інститутів післядипломної педагогічної освіти тощо. Але насамперед варто приділити увагу приєднанню до співпраці усіх бібліотек наукових установ НАПН України. Для цього у них необхідно активізувати роботу зі створення електронних каталогів, встановити повну версію САБ "ІРБІС" та поновити комп'ютерну базу. Книгозбірні, що використовують не САБ "ІРБІС" (зокрема бібліотека Державного вищого навчального закладу "Університет менеджменту освіти" НАПН України), розглядаються як потенційні партнери і з часом також можуть підключитися до цього проекту після вирішення питання конвертування бібліографічних записів.

Список використаної літератури

1. *Іванова Е.* Межбиблиотечное сотрудничество / Елена Иванова // Библиотечное дело. — 2009. — № 13. — С. 32—37.
2. *Концепція створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського* / [авт.: Рогова П. І., Артемов Ю. І., Вараксіна Н. В., Лобановська І. Г. ; наук. ред.: Рогова П. І.] ; НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України імені В. О. Сухомлинського. — Вінниця : [б. в.], 2013. — 20 с.
3. *Коряковцева Н. А.* Корпоративність бібліотек: вчора, сьогодні, завтра / Н. А. Коряковцева. — М. : Либерия-Библиоформ, 2012. — 191 с.
4. *Обмін бібліографічними записами документів для створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу на засадах кооперування* : інструкція / Держ. наук.-пед. б-ка України імені В. О. Сухомлинського ; [підгот. Вараксіна Н. В.]. — К., 2013. — 6 с. — Рукопис.
5. *Положення про бібліографічну Зведену базу даних дисертацій з питань освіти, педагогіки та психології* / Держ. наук.-пед. б-ка України імені В. О. Сухомлинського ; [підгот. Коваленко С. Г.]. — К., 2013. — 5 с. — Рукопис.
6. *Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та АПН України* : затв. спільн. наказом М-ва освіти і науки України та Акад. пед. наук України від 30.05.2003 р. № 334/31 // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. — 2003. — № 21. — С. 27—32.
7. *Пуртова Т. И.* Контроль качества библиографических записей корпоративного электронного каталога : доклад на 4-ой Всерос. межвуз. науч.-практ. конф. "Актуальные проблемы информатизации в науке, образовании и экономике — 2011", 26—28 окт., Зеленоград / Т. И. Пуртова. — Режим доступа: (<http://consensus.eunnet.net>). — Загл. с экрана.
8. *Саломатова О. И.* Межрегиональная аналитическая роспись статей: методика формирования корпоративной базы данных в Научной библиотеке Челябинского государственного университета : доклад на 4-ой Всерос. межвуз. науч.-практ. конф. "Актуальные проблемы информатизации в науке, образовании и экономике — 2011", 26—28 окт., Зеленоград / О. И. Саломатова. — Режим доступа: (<http://consensus.eunnet.net>). — Загл. с экрана.
9. *Седих В. В.* Бібліотечні каталоги як інформаційно-пошукові системи / В. В. Седих, Г. П. Терентьева, В. К. Удалова. — Х. : ХДАК, 2003. — 192 с.
10. *Створення бібліографічних записів для зведеної бази даних дисертацій* : інструкція / Держ. наук.-пед. б-ка України імені В. О. Сухомлинського ; [підгот. Коваленко С. Г.]. — К., 2012. — 15 с. — Рукопис.

В статье раскрыт вопрос создания библиографической сводной базы диссертаций по вопросам образования, педагогики и психологии в Государственной научно-педагогической библиотеке Украины имени В. А. Сухомлинского.

The article is focused on the problem of creating a combined bibliographic database of theses on education, pedagogy and psychology at V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine.

Надійшла в редакцію 25 жовтня 2013 року